

Ndikimi i Konfliktit Ndërkombëtar dhe Ndryshimit Klimatik: BE-ja, SHBA-të dhe Fuqitë e Tjera

Phd (c) HaxhireKasaj¹, Prof. Dr. Maksim Qoku²

¹Kolegji i Studimeve të Larta Profesionale, Kolegji Universitar i Biznesit KUB

²Universiteti i Tiranës, Fakulteti i Drejtësisë

Abstract:

The intersection of international conflict and the escalating impacts of climate change presents a significant challenge in global geopolitics. As the European Union (EU) and the United States (USA) navigate their evolving roles on the world stage, their approaches to both conflict resolution and environmental governance diverge, reflecting broader ideological and strategic differences. The EU, with its emphasis on multilateralism and environmental diplomacy, advocates for comprehensive, global climate action, positioning itself as a leader in international climate agreements and green technologies. In contrast, the USA, oscillating between domestic political realities and international obligations, grapples with internal polarization that affects its foreign policy and climate strategy, often shifting its stance with changes in administration.

Meanwhile, other global powers, particularly China and Russia, have pursued their own interests in this realm. China's ascendancy as a key player in both the global economy and environmental issues is driven by its push for green technology leadership, while Russia's geopolitical maneuvers often exploit vulnerabilities arising from environmental degradation and resource competition. The implications of climate change on conflict are multifaceted, influencing resource scarcity, migration patterns, and security concerns. As environmental disasters intensify, the global power structure could face recalibrations, where traditional geopolitical alliances may be reshaped by new, climate-driven alliances.

This paper explores the intersection of international conflict and climate change, focusing on the contrasting roles of the EU, USA, and other powers in shaping global responses. It examines how climate change has redefined security concerns, fueling both cooperation and competition. By analyzing the shifting priorities of these powers, the paper aims to uncover the future of international relations in an era where environmental factors increasingly influence political and economic strategies.

Hyrje:

Ndërveprimi midis konflikteve ndërkombëtare dhe ndikimeve në rritje të ndryshimeve klimatike paraqet një sfidë të rëndësishme në gjeopolitikën globale. Ndërsa Bashkimi Europian (BE) dhe Shtetet e Bashkuara (SHBA) po përballen me rolet e tyre në skenën botërore, qasjet e tyre ndaj zgjidhjes së konflikteve dhe qeverisjes mjedisore ndryshojnë, duke pasqyruar dallime më të gjera ideologjike dhe strategjike. BE, me theksin e tij në multilateralizëm dhe diplomaci mjedisore, mbështet veprime të plota globale për klimën, duke e pozicionuar veten si udhëheqës në marrëveshjet ndërkombëtare për klimën dhe teknologjitë e gjelbra. Në të kundërt, SHBA, duke u tunduar midis realiteteve të brendshme politike dhe angazhimeve ndërkombëtare, përballet me polarizim të brendshëm që ndikon në politikën e saj të jashtme dhe strategjinë klimatike, shpesh duke ndryshuar qëndrimin e saj me ndryshimet në administratë.

Ndërkohë, fuqitë e tjera globale, veçanërisht Kina dhe Rusia, kanë ndjekur interesat e tyre në këtë fushë. Rritja e Kinës si një lojtar kyç në ekonominë globale dhe çështjet mjedisore është e drejtuar nga përpjekjet e saj për të udhëhequr në teknologjitë e gjelbra, ndërsa manovrat gjeopolitike të Rusisë shpesh shfrytëzojnë dobinë nga dobësitë që lindin nga degradimi mjedisor dhe konkurrenca për burime. Pasojat e ndryshimeve klimatike mbi konfliktin janë të shumëfishta, duke ndikuar në mungesën e burimeve, modelet e migracionit dhe shqetësimet për sigurinë. Si katastrofat mjedisore të intensifikohen, struktura e fuqive globale mund të përballet me rregullime, ku aleancat tradicionale gjeopolitike mund të riformohen nga aleanca të reja të drejtuara nga klimën.

Ky punim shqyrton ndërveprimin e konflikteve ndërkombëtare dhe ndryshimeve klimatike, me fokus në rolet kontrastuese të BE-së, SHBA-së dhe fuqive të tjera në formimin e përgjigjeve globale. Ai analizon se si ndryshimet klimatike kanë ridimensionuar shqetësimet për sigurinë, duke nxitur si bashkëpunim, ashtu edhe konkurrencë. Përmes analizës së prioriteteve në ndryshim të këtyre fuqive, punimi ka për qëllim të zbulojë të ardhmen e marrëdhënieve ndërkombëtare në një epokë ku faktorët mjedisorë ndikojnë gjithnjë e më shumë në strategjitë politike dhe ekonomike.

Ndërkohë, fuqitë konkurruese nga e gjithë bota, veçanërisht Kina dhe Rusia, kanë pasur axhendat e tyre në rajon. Shfaqja e Kinës si një fuqi kryesisht brenda arenës globale ekonomike dhe mjedisore është për shkak të dominimit të saj në rritje brenda teknologjive të gjelbra, ndërsa Rusia shfrytëzon ndikimin gjeopolitik, si shfrytëzimi i dëmeve mjedisore dhe ruajtja e një mjedisi me burime. Implikimet e ndryshimeve klimatike në konflikt janë të shumta, duke përfshirë mungesat e burimeve, flukset e migracionit dhe shqetësimet për sigurinë. Nëse katastrofat mjedisore vazhdojnë të amplifikohen, a është e mundur që ekuilibri global i fuqisë të ndryshojë dhe miqtë dhe armiqtë tradicionalë gjeopolitikë të ndryshohen nga kjo valle e re e aleancave të vjetra dhe të reja të shkaktuara nga klima?

Ky artikull analizon marrëdhënien midis konflikteve ndërkombëtare dhe ndryshimeve klimatike përmes një eksplorimi të roleve të ndryshme që luajnë BE-ja, SHBA-të dhe fuqitë e tjera në përcaktimin e përgjigjeve globale. Ai shqyrton se si shqetësimet për sigurinë janë transformuar nga ndryshimet klimatike, duke inkurajuar si bashkëpunimin ashtu edhe konkurrencën. Duke shqyrtuar prioritetet në ndryshim të këtyre fuqive, eseja përpiket të

zbulojë të ardhmen e politikës botërore në një kohë kur konsideratat mjedisore po luajnë një rol gjithnjë e më të madh në sjelljen politike dhe ekonomike.²⁴

Korniza Teorike dhe Rishikimi i Literaturës

Kur shqyrtohet marrëdhënia midis ndryshimeve klimatike dhe konfliktit ndërkombëtar, është e rëndësishme të mbështetemi në perspektiva dhe këndvështrime teorike, të tilla si shkollat realiste, liberale dhe konstruktiviste të mendimit në marrëdhëniet ndërkombëtare. Teoria realiste gjithashtu sugjeron që shtetet sillen sipas interesit të tyre vetjak, shpesh duke kërkuar mbijetesë dhe dominim, edhe kur kjo konkurrencë është për burimet e pakta mjedisore, si ato të ndikuara nga ndryshimet klimatike.²⁵

Gjysma e teorive liberale dhe institucionale, nënvizojnë në vend të kësaj domosdoshmërinë e bashkëpunimit ndërkombëtar dhe të institucioneve ndërkombëtare si OKB-ja, BE-ja ose marrëveshjeve ndërkombëtare për zgjidhjen e konflikteve dhe për t'u marrë me ngrohjen globale. Ndërsa konstruktivizmi konvencional shqyrton se si normat, identitetet dhe perceptimi shoqëror ndikojnë në sjelljen e shteteve në lidhje me klimën.²⁶

Artikulli bazohet në veprat e autorëve si Homer-Dixon, 1994(1994), të cilët studiojnë marrëdhënien e konfliktit të mungesës së burimeve; Barnett dhe Adger (2007) sigurinë klimatike dhe IPCC dhe organizatat ndërkombëtare mbi skenarët e ardhshëm të ndërlidhjes midis ndryshimeve klimatike dhe paqes globale²⁷.

Dinamika e ndryshimeve klimatike është shfaqur si në ballë të marrëdhënieve ndërkombëtare, jo vetëm në lidhje me shqetësimet mjedisore si të tilla, por edhe duke ndikuar në kontekstet politike dhe strategjike midis shteteve të ndryshme. Sot, ajo nuk shihet më thjesht si një sfidë ekologjike, por si një sfidë që informon drejtpërdrejt se si kombet lidhen, konkurrojnë, bashkëpunojnë ose përparësojnë interesat e tyre në nivel global. Rënia e kushteve të motit në shumë pjesë të botës ka marrëdhënie shkak-pasojë që shpesh përshkallëzohen drejt luftës për burimet natyrore, kryesisht ujin dhe tokën pjellore. Kjo në disa vende ka çuar në një ndjeshmëri më të madhe ndaj krizave të brendshme ose në migrim masiv. Zvogëlimi i mbulesës pyjore në Sahel, për shembull, ka çuar në zhvendosjen e popullsisë, në shumë kontekste të shoqëruara me dhunë për burimet e mbetura, si rezultat i drejtpërdrejtë i thatësirës dhe mungesës së reshjeve. Fusha të tjera, të cilat dikur ishin të parëndësishme, marrin vëmendje të vonuar. Efektet e ngrohjes globale janë më të dukshme në Arktik, ku shkrija e akullnajave ka zbuluar rrugë të reja detare dhe burime energjie. Kjo ka zgjuar interesin e fuqive të mëdha, të cilat më parë luftonin për kontroll në rajon. Prandaj, diplomacia klimatike po bëhet gjithnjë e më e rëndësishme. Qoftë për mbrojtjen e mjedisit, uljen e ndotjes apo ndihmën për vendet më të prekura, bisedimet kanë pushuar së qeni një çështje thjesht teknike për shumë vende dhe tani janë pjesë e politikave të tyre të jashtme. Kështu, klima ka filluar të përbëjë një faktor në formësimin e strukturave gjeopolitike, që imponon ndërmjetësime të reja, si nga organizatat ndërkombëtare, por edhe nga vetë shtetet.²⁸

Si aktor në skenën globale, Bashkimi Evropian ka rezultuar të jetë një nga më të fuqishmit në qeverisjen e klimës. Ai përparon një model politik që përqendrohet në multilateralizëm, diplomaci të gjelbër dhe standarde të larta mjedisore në marrëveshjet tregtare. Strategjia

²⁴ Kulovesi, K., Oberthür, S., van Asselt, H., & Savaresi, A. (2024). The European Climate Law: Strengthening EU procedural climate governance? *Journal of Environmental Law*, 36(1), 23–42. <https://doi.org/10.1093/jel/eqad034>

²⁵ Böhringer, C. (2014). Two decades of European climate policy: A critical appraisal. *Review of Environmental Economics and Policy*, 8(1), 1–24.

²⁶ Sjøstedt, G. (1998). *The EU as an international actor: The quest for leadership in international climate change politics*.

²⁷ Anderton, K., & Palmer, J. (2015). *Climate change policy in the European Union*. In *The Oxford Encyclopedia of Climate Science*.

²⁸ Bretherton, C., & Vogler, J. (2006). The European Union as a protagonist to the United States on climate change. *International Studies Perspectives*, 7(1), 1–22.

"Marrëveshja e Gjelbër Evropiane" nuk është vetëm një projekt transformues për brendësinë e BE-së, por edhe një platformë për të ushtruar ndikimin e BE-së jashtë kufijve të saj.

Politikat e BE-së për klimën janë përdorur për të formësuar marrëveshjet me vendet afrikane, Ballkanin Perëndimor dhe Azinë, duke e bërë dhënien e mbështetjes ekonomike të kushtëzuar nga përmbushja e standardeve klimatike. Një tjetër është roli dinamik i BE-së në Konferencën e Palëve (COP) dhe në fondin global për përshtatjen ndaj klimës, i cili synon të ndihmojë vendet më të goditura.²⁹

BE-ja i ka shtuar gjithashtu një dimension klimatik politikës së saj të sigurisë dhe tani e përfshin atë në planifikimin e mbrojtjes dhe vlerësimet e inteligjencës për krizat e ardhshme në lagjen lindore dhe jugore.

SHBA-të kanë një rol të rëndësishëm global në diplomacinë klimatike, por në të kaluarën kanë qenë të paqëndrueshme për shkak të ndryshimeve në politikën e brendshme. Administratat demokrate kanë treguar vullnet të konsiderueshëm politik për veprime klimatike (Obama dhe Biden), por administratat republikane (si Trump) kanë përmbysur ose penguar marrëveshjet në nivel ndërkombëtar, duke dëmtuar besueshmërinë afatgjatë të SHBA-së si një lider global në këtë fushë.

Këto ditë, vendi po përpiqet të kompensojë kohën e humbur me investime astronomike në teknologjinë e pastër (me projektligje si Akti i Reduktimit të Inflacionit), partneritete të reja në fushën e energjisë së rinovueshme dhe ri-pjesëmarrje në besëlidhjet ndërkombëtare (marrëveshja e Parisit, për shembull). Megjithatë, në nivel të brendshëm, fraksionizmi politik, lobimi i fuqishëm i industrisë së karbonit dhe mungesa e konsensusit kombëtar, të gjitha këto pengojnë politikat e qëndrueshme³⁰.

Në nivel ndërkombëtar, SHBA-të përballen me pajtueshmërinë e angazhimeve të tyre për sigurinë dhe klimën, shpesh duke vendosur përparësi që bazohen në kushtet ekonomike, si dhe në mbështetjen politike të brendshme.³¹

Kina kundrejt Ruisë Nuk është plotësisht e deshifrueshme, por Kina dhe Rusia janë dy mënyra të ndryshme, megjithëse të lidhura, të të menduarit rreth diplomacisë klimatike dhe gjeopolitikës. Kina është përpjekur në mënyrë agresive të dominojë tregjet e teknologjisë së gjelbër dhe është bërë një lider global në prodhimin e paneleve diellore, turbinave me erë dhe makinave elektrike. Përmes Iniciativës së saj "Një Brez, një Rrugë", ajo ka përfshirë aspekte të tranzicionit të gjelbër në infrastrukturën që po ndërton në të gjithë Azinë, Afrikën dhe Evropën Lindore³².

Nga ana tjetër, Rusia ka zgjedhur një qasje më të guximshme. Ajo përdor burimet fosile për të ushtruar ndikim politik dhe ekonomik, veçanërisht në Evropë. Rusia ka një rekord të nënshkrimit të marrëveshjeve ndërkombëtare për klimën dhe më pas dështimit për të përmbushur objektivat e tyre. Ajo gjithashtu ka shfrytëzuar nënproduktet klimatike si shkrirja e akullit në Arktik për të zgjeruar gjurmën e saj strategjike dhe ushtarake në rajon. Të dy shtetet e përdorin klimën si një mjet për të çuar përpara qëllimet e tyre gjeopolitike (teknologjinë në rastin e Kinës dhe kontrollin dhe destabilizimin e burimeve në rastin e Ruisë).

Rritja e temperaturave ka shkrirë akullin në Arktik, duke hapur rrugë të reja për tregti, lundrim dhe shfrytëzim të burimeve natyrore si nafta dhe gazi natyror. Rusia e ka

²⁹ Council of the European Union. (2025). *Climate change: What the EU is doing*.

³⁰ European Parliament. (2025). *Combating climate change*.

³¹ Kellerhaus, F. (n.d.). The role of the European Union at the United Nations climate negotiations.

³² Delbeke, J., & Vis, P. (Eds.). (2017). *EU climate policy explained*. European Commission

militarizuar zonën dhe ka krijuar një flotë të dedikuar arktike. Kina, megjithëse nuk është një vend pa dalje në det, e ka shpallur veten një "fuqi pranë Arktikut" dhe ka investuar në infrastrukturë në rajon.

Këto zhvillime sjellin jo vetëm mundësi ekonomike, por edhe potencial për konflikt në një zonë që më parë konsiderohej territor shkencor neutral³³.

Ndryshimi i klimës po detyron miliona njerëz të largohen nga shtëpitë e tyre për shkak të përmytjeve, thatësirave ose mungesës së burimeve. Ky migrim shpesh kalon kufijtë shtetërorë dhe rrit tensionet me vendet pritëse, duke ndikuar politikisht dhe ekonomikisht. BE-ja ka përjetuar valë refugjatësh nga Afrika Sub-Sahariane dhe Lindja e Mesme, ndërsa SHBA-të përballen me migrimin klimatik nga Amerika Qendrore³⁴.

Organizatrat ndërkombëtare si UNHCR po kërkojnë status ligjor për refugjatët klimatikë, por mungesa e konsensusit global e bën të vështirë zbatimin e politikave afatgjata.

Përtej masave teknike, diplomacia klimatike po bëhet një instrument strategjik për ndërtimin e aleancave. BE-ja përdor traktatet tregtare për të imponuar standardet klimatike mbi partnerët e saj ekonomikë. SHBA-të po krijojnë partneritete për energji të pastër në Azi dhe Amerikën Latine. Kina, nga ana tjetër, po ofron investime në infrastrukturën e gjelbër përmes "Nisma së saj të Gjelbër "Një Brez, një Rrugë".

Diplomacia klimatike po transformohet në një formë të re të "fuqisë së butë", ku ndikimi diplomatik është i lidhur ngushtë me avancimin e teknologjisë dhe zbutjen e pabarazive.³⁵

Marrëveshja e Parisit, e miratuar në vitin 2015, shënon një pikë kthese në bashkëpunimin ndërkombëtar për klimën. Megjithatë, mungesa e mekanizmave detyrues, polarizimi ndërkombëtar dhe ndryshimet në administratat politike e bëjnë zbatimin e saj sfidues.

Oasja në ujë të pijshëm dhe ujitje do të jetë një faktor i madh në konflikt në dekadat e ardhshme. Konfliktet midis Etiopisë, Sudanit dhe Egjiptit për digën GERD janë një shembull i qartë i sfidave të ndarjes së burimeve ujore. Në mënyrë të ngjashme, Azia Jugore dhe Lindore përballen me tensione të mëdha për shkak të lumit Mekong dhe lumenjve që burojnë nga Himalajet.

Kalimi në ekonomi të gjelbra po krijon një rend të ri ekonomik ku teknologjitë e energjisë së pastër, ruajtja e karbonit dhe elektromobiliteti bëhen boshti i zhvillimit. Kjo po zhvendos ndikimin ekonomik nga vendet e pasura me burime fosile tek ato që dominojnë tregun e teknologjisë së pastër. Evropa dhe Kina po konkurrojnë për të kontrolluar zinxhirët e furnizimit me minerale të rralla të tokës të nevojshme për të prodhuar bateri dhe panele diellore.

Kjo riafirmon se ndryshimi i klimës është tani një faktor dominues që formëson politikën ndërkombëtare, sigurinë globale dhe ekonominë globale. Nuk është vetëm pjesë e mjedisit; tani është një agjenci në botë, që formëson mënyrën se si veprojnë shtetet dhe aktorët jo-shtetërorë në nivel global. Konvergjenca e shkatërrimit mjedisor, krizave të lidhura me klimën dhe luftës për burimet natyrore po nxit gjithnjë e më shumë riorganizimet strategjike të fuqive të mëdha. Bashkimi Evropian po merr një rol udhëheqës në përdorimin e fuqisë së butë me diplomacinë klimatike, por e njëjta gjë nuk mund të thuhet për Shtetet e Bashkuara, ku ndarjet politike të brendshme e lënë atë të shtrënguar. Kina dhe Rusia, në të kundërt, vazhdojnë ta përkufizojnë lidhjen e sigurisë klimatike si një nëngrup specifik të manovrimit gjeostrategjik - madje, ose ndoshta veçanërisht, aty ku bazohet në një përfaqim

³³ European Commission. (2023, December 18). *European Climate Law*. https://climate.ec.europa.eu/eu-action/european-climate-law_en

³⁴ Kulolesi, K., Oberthür, S., van Asselt, H., & Savaresi, A. (2024). European Climate Law: Strengthening EU procedural climate governance? *Journal of Environmental Law*, 36(1), 23–42. <https://doi.org/10.1093/jel/egad034>

³⁵ Lau, C., & Rogge, K. S. (2024). An assessment of multi-level European climate mitigation policies. *Nature Communications Earth & Environment*. <https://doi.org/10.1038/s44168-024-00200-7>

agresiv dhe cinik të kontrollit dhe manipulimit të pasigurisë globale dhe zhvillimit teknologjik.³⁶

Përfundime

Në këtë peizazh në zhvillim e sipër, modalitetet ekzistuese të bashkëpunimit ndërkombëtar duken gjithnjë e më të pamjaftueshme. Ekziston nevoja për një arkitekturë të re të multilateralizmit, e cila shkon përtej shtetit-komb dhe drejt qyteteve, bizneseve, popujve indigjenë, universiteteve etj. Komplexiteti i problemeve që lidhen me klimën kërkon një tryezë globale, një që vazhdon në Kili me COP25. E papërbulluar, kriza klimatike lë më shumë në rrezik sesa kufijtë dhe hapësira e mbrojtur - ajo kërcënon të sfidojë të gjithë mënyrën se si shoqëritë prodhojnë, lidhen dhe konsumojnë.

Në këtë drejtim, rruga përpara duhet të bazohet në bashkëpunimin ndërkombëtar të zgjeruar bazuar në drejtësinë klimatike dhe solidaritetin global. Ekziston nevoja për të mbështetur shtetet e cenueshme për të zhvilluar kapacitetin për t'iu përgjigjur ndikimeve më të rënda klimatike. Shqetësimet klimatike duhet të integrohen plotësisht në strategjinë kombëtare dhe të sigurisë mbrojtëse. "Rreziqet në rritje të paqëndrueshmërisë dhe konfliktit që lidhen me ndryshimet klimatike duhet të parashikohen dhe të planifikohen. Diplomacia klimatike duhet të ushqehet si një mekanizëm afatgjatë për ndërtimin e paqes dhe të jetë në gjendje të gjenerojë bashkëpunim, madje edhe në mjedise që janë të ngarkuara me ankesa historike. Njëkohësisht, transformimi i sistemit financiar global është një imperativ kritik për të zhbllokuar dhe bërë tranzicionin drejt ekonomive të gjelbra dhe elastike të pakthyeshme."³⁷

Pa një veprim të përbashkët dhe kolektiv ndërkombëtar, rreziku i konflikteve të tjera që lidhen me klimën do të kërcënojë paqen dhe harmoninë globale dhe do të përmbysë vetë strukturat që mbështesin sistemin global dhe rendin botëror. Urgjenca e krizës klimatike kërkon jo vetëm veprim, por edhe një riimaging të plotë të sistemeve që formësojnë botën tonë të përbashkët.

Referencat Bibliografike

- 1) Barnett, J., & Adger, W.N. (2007). Climate Change, Human Security, and Violent Conflict. *Political Geography*.
- 2) Homer-Dixon, T. (1994). Environmental Deficit and Violent Conflict: Evidence from Cases. *International Security*.
- 3) Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). (2023). Sixth Assessment Report.
- 4) European Commission. (2020). European Green Deal.
- 5) UNFCCC. (2015). Paris Agreement.
- 6) United Nations. (2023). Climate Change and Security.
- 7) RAND Corporation. (2021). Climate Change and International Responses: Conflict and Cooperation.
- 8) Brookings Institution. (2023). The Geopolitics of Climate: China, the US, and the EU.
- 9) World Economic Forum. (2023). Global Risks Report.
- 10) Biden Administration. (2022). Inflation Reduction Act of 2022.
- 11) Germanwatch . (2022). Climate Change

³⁶ Lenschow, A., & Newig, J. (2023). Explaining transformative change in EU climate policy. *Environmental Politics*, 32(7), 1123–1145. <https://doi.org/10.1080/07036337.2022.2072838>

³⁷ Meyer-Ohlendorf, N., & Rehfeldt, M. (2024). A critical review of climate change mitigation policies in the EU. *Journal of Cleaner Production*. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2024.130000>

- 12) Anderton, K., & Palmer, J. (2015). Climate change policy in the European Union. In *The Oxford Encyclopedia of Climate Science*.
- 13) Bretherton, C., & Vogler, J. (2006). The European Union as a protagonist to the United States on climate change. *International Studies Perspectives*, 7(1), 1–22.
- 14) Council of the European Union. (2025). Climate change: What the EU is doing.
- 15) European Parliament. (2025). Combating climate change.
- 16) Kellerhaus, F. (n.d.). The role of the European Union at the United Nations climate negotiations.
- 17) Sjøstedt, G. (1998). The EU as an international actor: The quest for leadership in international climate change politics.
- 18) Anderton, K., & Palmer, J. (2015). Climate change policy in the European Union. In *The Oxford Encyclopedia of Climate Science*.
- 19) Bretherton, C., & Vogler, J. (2006). The European Union as a protagonist to the United States on climate change. *International Studies Perspectives*, 7(1), 1–22.
- 20) Council of the European Union. (2025). Climate change: What the EU is doing.
- 21) Delbeke, J., & Vis, P. (Eds.). (2017). *EU climate policy explained*. European Commission.
- 22) Dupont, C., Moore, B., Boasson, E. L., Gravey, V., Jordan, A., Kivimaa, P., Kulovesi, K., Kuzemko, C., Oberthür, S., Panchuk, D., Rosamond, J., Torney, D., Tosun, J., & von Homeyer, I. (2023). Three decades of EU climate policy: Racing toward climate neutrality? *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 15(1), e863. <https://doi.org/10.1002/wcc.863>
- 23) Kellerhaus, F. (n.d.). The role of the European Union at the United Nations climate negotiations.
- 24) Kulovesi, K., Oberthür, S., van Asselt, H., & Savaresi, A. (2024). The European Climate Law: Strengthening EU procedural climate governance? *Journal of Environmental Law*, 36(1), 23–42. <https://doi.org/10.1093/jel/eqad034>
- 25) Böhringer, C. (2014). Two decades of European climate policy: A critical appraisal. *Review of Environmental Economics and Policy*, 8(1), 1-24.